

**ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПИ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ  
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ  
ПОЛІТИЧНОГО РОМАНУ ВОЛЬФГАНГА КЕППЕНА "ОРАНЖЕРЕЯ"**

*Іваннікова Яна Віталіївна,*

*асп.*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У статті проводиться аналіз фразеологічних одиниць роману В. Кеппена "Оранжерея". Досліджується питання про типи еквівалентності при перекладі фразеологізмів та способи їх перекладу для забезпечення адекватного перекладу політичного роману.

*Ключові слова:* еквівалентність, нульова еквівалентність, цільова мова, фразеологічна одиниця.

Становлення сучасної форми політичного роману пов'язують із творчістю Вольфганга Кеппена. Написана у повоєнні роки, "трилогія невдач" "Голуби у траві" (1948), "Оранжерея" (1953) та "Смерть у Римі" (1954) була виявом протесту автора проти колишніх нацистських злочинців та їхніх пособників, які уникнули покарання, і, не знаючи докорів сумління, стали енергійно вживатися у нову західнонімецьку дійсність, влаштовувати собі краще життя, проникати у всі сфери державного управління, потай плекаючи мрію про реванш.

Проза Вольфганга Кеппена вирізняється гострою експресивністю, внутрішньою напруженістю, нервовою динамікою, їй властиві різкі речення, яскраві метафори та нагромадження образів. Для неї характерна значна кількість фразеологічних одиниць. Автор майстерно модифікує їх, поєднує декілька одиниць в одну, сміливо створює власні фразеологізми. **Актуальність** статті полягає в розробці питання про типи еквівалентності при перекладі фразеологічних одиниць, що фігурують в політичному романі. Ми поставили за **мету** розглянути фразеологічні одиниці на матеріалі перекладів роману Вольфганга Кеппена "Оранжерея" з точки зору еквівалентності. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: 1) розглянути основні типи еквівалентності; 2) встановити особливості перекладу фразеологічних одиниць роману; 3) з'ясувати шляхи досягнення та збереження еквівалентності та адекватності при перекладі фразеологізмів. **Об'єктом** статті є, головним чином, фразеологічні одиниці німецької та української мов в аспекті еквівалентності.

Питання еквівалентності досить жваво обговорюється в наукових колах Німеччини. Зокрема, можна відзначити Райнера Еккерта, Мартіна Геша, Розмарі Глезер, Вернера Коллера. Ми розглянемо одну із класифікацій, а саме класифікацію Розмарі Глезер.

Дана класифікація спирається на теорію Леоніда Бархударова, який вирізняє чотири типи еквівалентності:

1. Повна еквівалентність;
2. Часткова еквівалентність;
3. Нульова еквівалентність;
4. Псевдоеквівалентність [Gläser 1986, 167].

Повна еквівалентність виникає тоді, коли не лише денотативне значення, але й емоційно-експресивна та стилістична конотації фразеологічних одиниць співпадають в обох мовах.

При частковій еквівалентності хоча денотативне значення є повністю еквівалентним, але ці фразеологізми мають різну метафоризацію для фразеологічного значення. Цьому причиною можуть бути соціальні, культурні або історичні аспекти. До часткової еквівалентності належать також випадки, коли фразеологізм, забарвлений стилістично в одній мові, у цільовій мові є нейтрально забарвленим [Gläser 1986, 168].

При нульовій еквівалентності у цільовій мові відсутній відповідний фразеологізм. У такому випадку денотативне значення може бути виражене у цільовій мові за допомогою парафрази або зносок у цільовому тексті.

Зауважимо, що значення, які у вихідній мові виражаються за допомогою мовних одиниць певного типу, у цільовій мові можуть бути представлені мовними одиницями іншого типу. Нерідко фразеологічній одиниці вихідної мови через мовні та позамовні фактори не відповідає жоден фразеологічний знак у цільовій мові. У цьому випадку говорять про нульову еквівалентність.

Компенсація може відбуватися, наприклад, за допомогою вільного словосполучення (парафрази) або окремих лексем. При цьому мова йде лише про часткову компенсацію, оскільки конотація через такого роду описові способи втрачається: "тим самим стилістично-функціонально-комунікативна еквівалентність втрачається, але досягається еквівалентність перекладу" [Földes 1996, 488].

Таке відтворення фразеологізмів у цільовій мові призводить до того, що прагматична здатність виразу у вихідній мові часто повністю або часткова втрачається [Hessky 1987, 487].

Ще один аспект, який є важливим для перекладача, це псевдоеквівалентність. У такому випадку фразеологізм вихідної мови та фразеологізм цільової мови мають поверхневу схожість, причому загальне значення насправді відрізняється. Це явище називають "фальшивими друзями" [Gläser 1986, 169].

Наведемо приклади з роману для кожного з типів еквівалентності, що дозволить унаочнити описані вище теоретичні аспекти.

... setzte es [Volk] sich aus Gruppen zusammen, die je nach Bedarf und nach der Sprechweise der Planer einzusetzen waren, **in die Schlacht zu werfen**... [Koeppen 1982, 35].

А може, він [народ] складається з певних груп, які слід використовувати залежно від потреби і від настрою керівників – **кидати в бій**... [Кеппен 1962, 127].

Фразеологічна одиниця *in die Schlacht zu werfen* має повний еквівалент в українській мові – **кидати в бій**.

У наступному прикладі представлено часткову еквівалентність, зумовлену лінгво-культурними відмінностями.

Wer nannte den Aussenminister einen gelackten Affen? **Ein alter Hase** aus der Wilhelmstrasse [Кеппен 1982, 23].

Хто назвав міністра закордонних справ однієї великої держави лакованою мавпою? **Старий засець** з Вільгемітрассе [Кеппен 1962, 122].

Кто назвал министра иностранных дел одной великой державы выложенным ослом? **Старый заяц** с Вильгельмштрассе [Кеппен 1990, 217].

В обох мовах перекладу перекладачі звернулися до калькування фразеологічної одиниці, що порушило образ, закладений у тексті оригіналу.

У німецькій мові лексема *der Hase* (заєць) часто символізує *Erfahrenheit* (досвід), що і мається на увазі у фразеологічній одиниці *ein alter Hase sein*. На противагу цьому, в українській мові *заєць* найчастіше виступає як символ боягузтва, що, наприклад, знайшло відображення у таких фразеологічних одиницях як: *такий відважний, як заєць*; *мертвого лева і заєць скубне*; *лаяв заєць вовка, тільки вовк того не чув*; боягуза називають ще *заячим серцем*, а холодний піт переляку – *заячим потом* [Жайворонок 2006, 232].

Двомовний словник за редакцією В. Гаврися та О. Пророченка подає переклад даної одиниці як *стріляний горобець*, *стріляний звір* [Гаврись 1981, 312], що має значення *досвідчена, булава людина, яку важко перехитрити, обдурити*. Окрім того, є синонімічна одиниця, але з дещо іншим акцентом: *стріляний (обстріляний) птах*; *стріляна птиця* – *досвідчена, булава людина, яка багато дечого бачила, знала* [Словники України 2006], що, напевно, і малося на увазі в тексті оригіналу. Запропонуємо наступний варіант перекладу:

Хто назвав міністра закордонних справ однієї великої держави лакованою мавпою? **Стріляний птах** з Вільгельмштрассе.

Демонстрацією нульової еквівалентності буде наступний приклад, в якому Вольфганг Кеппен у властивій йому манері майстерно нанизує образи, поєднуючи об'єкт (*пиво*), його головні компоненти (*хміль* та *солод*) і заперечення фразеологізму (*Hopfen und Malz nicht verloren*), побудованого на основі цих компонентів, утворюючи цікавий та складний для перекладу ланцюжок.

*Parfum kitzelte die Nasen und mischte sich hinter der Tür mit des Interessenvertreters strengem Ablauf am Abend genossener Bockbiere – an ihm war Hopfen und Malz nicht verloren* [Кеппен 1982, 38].

Фразеологізм *bei jemandem ist Hopfen und Malz verloren* походить від раніше розповсюдженої в Німеччині традиції домашнього пивоваріння. При цьому сама по собі наявність якісних складників (хмелю і солоду) не гарантувала гарного результату при недогляді або порушенні технології приготування пива – і в такому випадку ці складники безповоротно втрачалися. Таким чином, фразеологізм позначає таку людину, яка через власне недбальство або погану вдачу щось губить, нездатна досягти мети, впоратись із якою-небудь діяльністю, зрештою, невдачу.

Заперечення фразеологізму, представлене у тексті, навпаки, характеризує невідомого "представника концерну" як людину, що досягла успіху та має певне положення у суспільстві, успішного, цілком задоволеного собою чоловіка, який любить пити міцне пиво, розважатися і насолоджуватися життям.

На жаль, в українському перекладі цю думку простежити неможливо:

*Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив березневе пиво – за ним і пиво не пропаде* [Кеппен 1962, 128].

Дієслово *пропадати* в українській мові – багатозначне, у цьому фрагменті актуалізуються такі його значення як *псуватися, ставати непридатним для вжитку, залишатися без використання та марно минати*, і перед читачем виникає образ людини, яка не дає пиву витратитися без користі. Але через відсутність у цільовій культурі такого явища, як домашнє пивоваріння, цей образ у ній тлумачиться по-іншому, втрачається семантичний акцент, присутній у вихідному фразеологізмі. Замість вправного, успішного чоловіка читач може побачити людину, яка або просто полюбляє пити пиво, або навіть зловживає ним.

Російському перекладачеві вдалося вірно передати задум автора, щоправда, за рахунок втрати складного оригінального зв'язку:

*Запах духов щекотал ноздри, смешиваясь за дверью с едким запахом мочи, – представитель концерна выпил вечером крепкого пива, – вот уж о ком не скажешь, что он человек пропащий* [Кеппен 1990, 229].

Ми пропонуємо такий варіант перекладу, в якому обігрується одне із рідко вживаних переносних значень слова *солод* – *насолота*. Звернемося до фондів української літератури – у Павла Грабовського знаходимо такі рядки:

*Осінь всім багата. // Досить є на дворі, // Не пустує хата, // Надбано в коморі. Аж тріщить по клунах... // Не життя, а солод!* [Грабовський 1959, 74].

Наш варіант має такий вигляд:

*Парфуми лоскотали носи, змішувалися за дверима туалету з міцним запахом сечі представника фірми, що увечері пив безрезневе пиво – про нього не скажеш, що життя – не солод.*

Вважаємо, що тут вдалося відтворити зміст висловлювання, зберегти його оригінальну форму та складну послідовність образів.

**Висновки.** Матеріал роману багатий на фразеологічні одиниці, переклад яких вимагає неабияких зусиль від перекладача для того, щоб читач зміг повною мірою осягнути як окремі судження автора, так і зміст тексту в цілому.

Наведені в статті приклади демонструють, що переклад фразеологічних одиниць вимагає глибокого та детального аналізу тексту, контексту та етимології фразеологізмів. Значною мірою це відчувається, коли перекладач стикається з проблемою перекладу безеквівалентних одиниць. Зауважимо, що в романі представлена хоча і незначна частина безеквівалентних одиниць, але їх вживання самим автором є не випадковим, а ключовим для політичного роману.

Дана проблематика є досить цікавою для дослідження і саме тому вимагає подальшого детального аналізу та вивчення.

В статье проводится анализ фразеологических единиц романа В. Кеппена "Теплица". Исследуется вопрос о типах эквивалентности при переводе фразеологизмов и способы их перевода для обеспечения адекватного перевода политического романа.

*Ключевые слова:* эквивалентность, нулевая эквивалентность, целевой язык, фразеологическая единица.

The article presents the analysis of phraseological units of the novel "Hothouse" by W. Koeppen. The problem of types of equivalence in the process of translating phraseological units is studied alongside with translation approaches to achieve adequate translation of political novel.

*Key words:* equivalence, zero-equivalence, target language, phraseological unit.

### Література:

1. Англо-український фразеологічний словник / укл. К. Т. Баранцев. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2005. – 1056 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
3. Грабовський П. Зібрання творів : у 3 т. Т. 1 / П. Грабовський ; ред. кол.: О. І. Білецький та ін. – К. : АН Української РСР, 1959. – 687 с.
4. Електронне видання "Словники України" – 3.0 / В. Широков, О. Рабулець, І. Шевченко та ін. – К. : Інститут мовно-інформаційних досліджень НАН України, 2006.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Кеппен В. Голуби в траве; Теплица; Смерть в Риме : романы / В. Кеппен ; авт. предисловия В. Стеженский. – 3-е изд. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с. – (Полит. роман).
7. Кеппен В. Оранжерея / В. Кеппен ; пер. з нім. О. Тереха, Післям. Д. Затонського // Всесвіт. – 1962. – № 3–4.
8. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 2007. – 253 с.
9. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – Изд. 2-е, перераб. – М. : Высшая школа, 1986. – 381 с.
10. Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. Т. 1 / укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с.
11. Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. Т. 2 / укл. В. Гаврись, О. Пророченко. – К. : Радянська школа, 1981. – 383 с.
12. Alte Redewendungen [Electronic source]. – Access mode: [http://www.zweideutig.de/alte\\_redewendungen.htm](http://www.zweideutig.de/alte_redewendungen.htm).
13. Duden. Redewendungen / Duden. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2002. – Vol. 11. – 955 s.
14. Földes C. Deutsche Phraseologie kontrastiv: intra- und interlinguale Zugänge / C. Földes. – Heidelberg : Julius Groos Verlag. – 1996. – 222 s.
15. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache / R. Gläser. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag. – 1986. – 201 s.
16. Hessky R. Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch-ungarisch / Hrsg. von R. Hessky. – Tuebingen : Niemeyer, 1987. – 138 s.
17. Koeppen W. Das Treibhaus / W. Koeppen. – 5. Aufl. – Frankfurt a/M : Suhrkamp Verlag, 1982. – 189 s.